

mensis, Aquensis, Jannensis, ¹³ Lunensis, Vulte-
rensis, ¹⁴ marchionum quoque et comitum Italiensium,
nobiliū vero multorum, vassallorum ¹⁵, sapientium
et judicum, inter multa quæ rei publicæ congruebant,
tria capitula inseruimus; quæ ut ¹⁶ ab omnibus ¹⁷
nostro subjectis imperio ¹⁸ obseruentur stabilique
observatione teneantur, amodo et deinceps statuimus,
jubemus ¹⁹ et firmiter præcipimus. Hæc sunt
quæ inuolabiliter observari jubemus.

Cap. 1. Quicumque ex quacumque natione legitimam
uxorem accepit ²⁰, vel acceperit ²¹, si eam mori contigerit
sine filiis ²² eorum amborum, vir suæ uxori succedat
et omnia bona ejus percipiat.

2. Quicumque propter cupiditatem rerum patrem

A aut matrem aut fratrem aut sororem vel nepotem,
vel aliquem suum ²³ propinquum, per se aut per
alium interfecerit, hereditas interfecti ad alios suos
legitimos heredes perveniat. Interfactoris vero hereditas
in fisco redigatur. Ipse vero ordinante episcopo publica
pœnitentia subdetur ²⁴. Quod si ille qui crimine arguitur,
negare voluerit, per se pugnam faciat; nec liceat ei
campionem ²⁵ pro se dare nisi decrepita ætas aut juvenilis,
aut infirmitas, pugnare prohibuerit (86).

3. Qui vero ²⁶ infra treuvam vel ²⁷ datum pacis osculum
aliquem hominem interfecerit et negare voluerit, pugnam
per se faciat; nec campionem pro se dabit, nisi sit ²⁸
ut dictum est supra ²⁹. Si vero convictus fuerit, manum
qua homicidium fecit amittat (87).

S. HENRICI LEGES PAPIENSES.

(An. 1022, Aug. 1).

Exstant in actis synodi Papiensis a Benedicto VIII habitæ, a Cossarto ex codice in fine corroso tomo IX collectionis conciliorum Parisiensis an. 1671 insertis.

ORATIO PAPÆ.

Communis honor, communis dolor, etc.... Autore igitur
Deo et principibus nostris Petro et Paulo, florente gloriosissimo
filio nostro H. semper augusto, approbantibus fratribus nostris
et omnibus consacer-

dotibus, hunc ita de mundo tollamus errorem, et ita hanc
intelligentiam omnibus sæculis, omni dubietate fugata,
infundamus, ut nullis umquam temporibus hæc pestis
repullulet, nec umquam in talibus sine causa secutura
posteritas dubitet. Et ut firmum post hac quod sancimus
permaneat, et in fines or-

VARIÆ LECTIONES

¹³ vocem recepi ex L. ¹⁴ deest E. ¹⁵ uas.. sorum corr. uasuassorum A. ¹⁶ et A. ¹⁷ hominibus Vn. ¹⁸ nostri imperii A. V. Vn. E. ¹⁹ deest L. ²⁰ acceperunt A. V. Vn. accepit vel in cod. Lond. secunda manu insertum ²¹ acceperint V. Vn. ²² filiis, filiabus A. ²³ vel alium p. L. ²⁴ publicam agat pœnitentiam L. ²⁵ camphonem L. V. Vn. hic et infra. ²⁶ deest A. ²⁷ v. post d. L. ²⁸ deest V., Vn. sicut E. nisicut corr. nisi ut A. ²⁹ superius L.

NOTÆ

(86) Apud Muratorium capiti 2. subjiciuntur formulæ veteres
quas hic repræsentare operæ pretium duximus: — « Petre, te
appellat Martinus, qui est advocatus de parte publica, quod
tu occidisti Marquardum tuum patrem per cupiditatem, aut
interfici fecisti. Non placet Deo. Vis ei adardire? Volo.
Vadiate pugnam. Quæ vadimonia debent esse cum fidejussoribus
tacita pœna. Cujus placiti sacramenta ita esse debent.
Advocatus juret: De hoc unde te appellavi, me sciente de
torto te non appellavi. Appellatus ita: De hoc, unde tu me
appellasti, de torto me appellasti. Et hæc responsio debet
esse tantum, dum advocatus adardiat ei bellum. Si vero
advocatus non vult ei adardire, tunc appellatus jurejurando
secundum suam legem se defendat, ita ut advocatus antea
non juret. Et hoc per usum. Et hoc debet esse in omnibus
appellationibus. Ibi utraque esse possunt. Si vero tantum
sacramenta esse debent, tunc appellatus juret secundum suam
legem absque sacramento advocati. Petre, te appellat Martinus,
quod occidisti Marculphum suum patrem et tuum per cupiditatem,
aut interfici fecisti. De torto me appellasti. Vis ei adardire?
Volo. Et tu vis te defendere? Volo. Vadiate pugnam. Si
verò appellator is noluerit adardire, tunc juret, ut supra
dictum est. Et appellatus similiter, ut supra. Sacramentales
vero jurent. Hoc, quod appellatus juravit verum juravit:
Si Deus. Pœna vero imminet utris-

C que talis: advocato victo ut manum perdat, aut redimat,
et propinquo similiter; appellato, ut non habeat hæreditatem
interfecti; suam quidem perdat, bannum solvat, manum
amittat aut redimat, id est, ut widrigild tribuat, et
ordinante episcopo publicæ pœnitentiæ subdetur. Si vero
lis per sacramenta ab utrisque finiatur, nulla pœna eis
immineat. Si vero advocatus, vel parens, juraverint, et
reus se purificare ausus non fuerit, tunc supradictam
pœnam substineat præter widrigild. »

(87) Formulæ veteres: — Petre, te appellat Martinus,
quod tu occidisti Donatum suum patrem infra treuvam,
vel infra datum osculum pacis. De torto me appellasti.
Vis ei adardire? Volo. Et tu vis te defendere? Volo.
Vadiate pugnam. Cujus placiti sacramenta ita sunt.
Appellator juret: De hoc, unde te appellavi, quod tu
occidisti patrem meum Donatum infra treuvam, vel
infra datum osculum pacis, me sciente de torto te non
appellavi: Si Deus. Appellatus ita: De hoc, unde tu me
appellasti, quod ego occidissem patrem tuum infra treuvam,
de torto me appellasti: Si Deus. Si vero appellator
noluerit adardire, tunc lis finiatur per sacramenta.
ut superius diximus. Pœna vero utriusque imminet.
Appellatori vero, si victus fuerit, ut manum perdat,
aut redimat. Appellato, ut bannum solvat, manum
perdat, et homicidium secundum legem emendat.

bis terræ conservandum perveniat, totius hujus A jus liberi titulari præsumpserint, anathemate ferientur. Sed neque honorabitur in palatio, qui ecclesiam, palatii matrem, non erubuit impugnare.

1. *Ut nullus in clero mulierem attingat.* Nullus presbyter, nullus diaconus, nullus subdiaconus, nullus in clero, uxorem aut concubinam admittat, cum nulli quoque laicorum scire liceat mulierem præter uxorem. Quod si fecerit, secundum ecclesiasticam regulam deponatur. Sed neque secundum humanas leges ex longo factas et receptas, ullus admirationis ⁸⁰ locum in plebe habeat.

2. *Ut episcopus nullam feminam habeat, neque cum aliqua habitet.* Episcopus sicut nullam habebit, ita cum nulla penitus habitabit. Quod si fecerit, et nostris regulis et mundanis legibus concordantibus, honore, quo se ipse fecit indignum, abjicietur.

3. *Ut filii clericorum, servorum ecclesiarum, servi sint ecclesiarum cum omnibus adquisitis.* Filii et filiae omnium clericorum omniumque graduum de familia ecclesiarum, ex quacumque libera muliere, quocumque modo sibi conjuncto fuerit, geniti, cum omnibus bonis per cujuscumque manus adquisitis, servi proprii suæ erunt ecclesiarum, nec unquam ab ecclesiarum servitute exhibent.

4. *Ut filiis clericorum; servorum ecclesiarum, nullus iudex libertatem promittat,* Quicumque filios clericorum, servorum ecclesiarum, de quacumque libera procreatos, liberos esse judicaverit, anathema sit, et habeat in iudicio quod fecit, quia ecclesiarum tulit quod C non dedit.

5. *Ut servi ecclesiarum per manus liberi nihil adquirant.* Nulli servorum ecclesiarum, sive in clericatu sive in laicatu, de quibus nostrum est et fratrum nostrorum iudicare, liceat comparare aut ullo modo adquirere per manus aut nomen alicujus liberi hominis. Quod qui fecerit [in] evasibiliter cæsus, tamdiu carceratus habebitur, quamdiu omnes ⁸¹ ecclesia recipiat scriptiones.

6. *Ut ille qui chartam per suas manus accipit anem ecclesiarum faciat.* Ille autem male liber, qui factus est diaboli servus, per cujus manus latrocinantibus servus ecclesiarum, quicquid illud fuerit, adquisivit, aut ecclesiarum totam faciat securitatem, aut maledictus inter fures ecclesiarum et sacrilegos habeatur.

7. *Ut nullus iudex aut tabellio chartas scribant, quas servi ecclesiarum per manus liberi adquirunt.* Iudex vero aut tabellio, qui tam inlicitas chartas scripserint, et res pretio servorum ecclesiarum comparatas, aut aliqua liberalitate conlatas, nomini alicu-

B
Ergo B. (88) papa æterpæ Urbis huic constituto synodali subscripsi.
Ergo A. (89) sanctæ Mediolanensis ecclesiarum archiepiscopus subscripsi.
Ergo R. (90) Ticinensis ecclesiarum episcopus subscripsi.
Ergo A. (91) Cumanus episcopus subscripsi.
Ergo L. (92) Taurinensis ecclesiarum episcopus subscripsi.
Ergo P. (93) Terdonensis ecclesiarum episcopus subscripsi.
Ergo Leo Eusebianæ (93) ecclesiarum catholicus episcopus subscripsi.

Ergo B. (88) papa æterpæ Urbis huic constituto synodali subscripsi.

Ergo A. (89) sanctæ Mediolanensis ecclesiarum archiepiscopus subscripsi.

Ergo R. (90) Ticinensis ecclesiarum episcopus subscripsi.

Ergo A. (91) Cumanus episcopus subscripsi.

Ergo L. (92) Taurinensis ecclesiarum episcopus subscripsi.

Ergo P. (93) Terdonensis ecclesiarum episcopus subscripsi.

Ergo Leo Eusebianæ (93) ecclesiarum catholicus episcopus subscripsi.

Actum Papiæ, Kal. Augusti, imperante domno H. gloriosissimo augusto, per manus fratris Vercellensis episcopi.

RESPONSIO IMPERATORIS.

Nihil tibi, sanctissime papa B., possum negare, cui per Deum omnia debeo, præsertim cum justa petas, honesta cum justis fratribus suggeras, et me in consortium sanctæ sollicitudinis ideo advocas, ut sicut laboris, ita participes simus et gaudii. Gratias itaque sancto episcopatu tuo jure habeo uberes, qui et salubriter componit Ecclesiam, et a clericorum incontinentia, unde omne malum velut ab aquilone super terram emersit, correctionis vigilanter fecit principium. Omnia quidem, quæ pro Ecclesiarum necessaria reparatione synodaliter instituit et reformavit paternitas tua, ut filius laudo, confirmo, et approbo; et ut omnes sint paratiores, eam me inviolabiliter servaturum adjuvante Deo promitto. Et in æternum mansura, et inter publica jura semper recipienda, et humanis legibus solenniter inscribenda, hac nostra

VARIÆ LECTIONES.

⁸⁰ ullius administrationis ? COSSARD. ⁸¹ omnis ed.

NOTÆ.

- (88) Benedictus VIII.
(89) Aribertus.
(90) Raynaldus,
(91) Albericus.
(92) Landulfus.

- (93) Petrus.
(94) Id est Vercellensis sancti Eusebii ecclesiarum; idem Leo in placito ejusdem anni et alias subscripsit: *Leo servus Eusebii*, apud Murator. SS. I. II. p. 498.

autoritate vivente Ecclesia per Dei gratiam victura, A cum senatoribus terræ, cum domesticis palatii, et amicis reipublicæ, coram Deo et Ecclesia ita corroboramus.

CAPITULA.

1. *Ut nullus in clero mulierem contingat.* Nullus in omni gradu ecclesiæ uxorem vel concubinam habere præsumat, nec in una domo cum muliere audeat habitare. Quod si fecerit servata Justiniani Augusti æquitate (*Novell. 123, c. 14*), curiæ civitatis tradatur cujus est clericus. Jure etenim manebit miser in curia, quem ecclesiæ regula depositum ejecit ab ecclesia.

2. *Ut nullus episcopus mulierem habeat, aut cum ea habitet.* Episcopus cum nulla umquam muliere habeat tectum, cum nulla habeat lectum. Quod si fecerit, servato antiquo et moderno ecclesiæ judicio, deponatur. Eritque tanto casus gravior quanto gradus altior.

3. *Ut filii clericorum servorum ecclesiæ, servi sint suæ ecclesiæ cum omnibus adquisitis.* Filii autem omnium clericorum omniumque graduum servorum ecclesiæ, de quacumque muliere, quocumque modo sibi conjuncta, fuerint nati, servi suæ erunt ecclesiæ, cum omnibus bonis acquisitis; et quia servi sunt et erunt, numquam de servitio ecclesiæ exire debent. Et omnia quæ ipsi per manus et per scriptiones alicujus liberi adquisierint, ecclesiæ sicut sua propria reddimus. Suo etenim juri totum ecclesia ut proprium vendicabit, quidquid ullo ingenio ecclesiæ servus contraxit; nec ulli secundum phantasmaticos dabit adulterium libertatem, quod corpus in infamiam, et in servitutem trajicit animam.

4. *Ut nullus filiis clericorum, servorum ecclesiæ, libertatem audeat judicare.* Quicumque ergo posthac eos esse liberos judicaverit, et pro eis contra ecclesiam dederit sententiam, et hoc capitulum auctoritate sanctæ Ecclesiæ statum non receperit⁵², et in suis libris non scripserit, et secundum hoc capitulum, filios clericorum de familia ecclesiæ proprios servos esse, suæ ecclesiæ usu semper valituro, non judicaverit, facultatum publicatione nudatus, perpetuo damnetur exilio. Ubi sicut nulla umquam illi lex ju-

dicandi, nulla ita erit spes remeandi. Neque enim mirum, sed justissimum nimirum, si is amisso officio corpore exulabit, quem ecclesia, quia Deum amisit, anathemate fulminavit. Matres vero eorum libertatem adulterio vendentes, prius in foro castigatæ fiant exemplum, et postea judicio ecclesiæ et nostro exulent. Quia si fuerint in vicinia, vix aut numquam eorum cessabit malitia.

5. *Ut servi ecclesiæ per manus liberi hominis nihil adquirant.* Servis ecclesiæ, ut nostris, adquirere licet juste, et licuit; sed per manus alicujus liberi scriptiones ullas contrahere, nullo umquam tempore licebit. Quod si fecerit, ecclesiæ judicio ut suus coerberitur. Si enim ad nostrum spectaret judicium, ut fugitivus addiceretur.

6. *Ut judex aut tabellio chartas non scribant⁵³, quas servi ecclesiæ per manus liberi adquirunt.* Judicibus vero et tabellionibus, quorum nostra interest, si posthac tales fecerint scriptiones, manum amputamus dexteram, quæ scripsit contra ecclesiam. Ut qui noluit integer verum judicare in palatio, in foro mancus, corrigat alios a mendacio.

7. *Ut ille per cujus manus servus ecclesiæ chartas accepit finem et securitatem ecclesiæ faciat.* Ille autem Deo et hominibus execrandus, per cujus manus invalidas et nomen vacuum fraudulenter ecclesiæ servus scriptiones accepit, sub sacramento eisdem redditis scriptionibus, ut omnium litium jacula sopiantur, omnem ecclesiæ prout constiterit, coactus faciet finem. Moxque eum insequetur stylus proscriptionis, quem mater et magistra nostra ecclesia vulneravit gladio maledictionis.

Subscriptio. Ego H, gratia Dei imperator augustus, hanc constitutionem legis perpetuæ per consilium domni papæ B. suggerente plurimo cœtu episcoporum, Deo autore, statui, firmavi, et semper valere decrevi, et optavi, meosque imperii primores firmare rogavi.

Ego O. marchio interfui, et hanc legem mundo pernecessariam, et oculos ecclesiis sublato reddentem, firmavi et laudavi.

Ego R. marchio interfui et laudavi.

Ego O. comes palatii interfui et laudavi (95).

S. HENRICI CONSTITUTIO ARIMINENSIS.

(Dat. die 4 mensis April.)

(Apud Mansi Concil. tom. XIX, col. 357.)

Quoniam legibus cautum est ut nemo clericus jurare præsumat, alibi vero reperitur scriptum ut omnes principales personæ in primo litis exordio subeant juramentum calumniæ, nonnullis legum peritis res venit in dubium utrum clerici jusjurandum

D præstare debeant, aut alii personæ hoc officium liceat delegare; quia illud constitutionis edictum, ubi clerici jurare prohibentur a Marco [Marciano] Aug. Constantino p. p. de Constantinopolitanis clericis promulgatum fuisse videtur, idcirco ad alios clericos

VARIE LECTIONES.

3 ita Cossardus conjecit nostræ ceperit codd. ⁵² ita corr. Coss. inscribant cod.

NOTÆ.

(95.) Reliqua nomina perierunt.